

Dracul gol și demonia lui Goethe

Toată problema vieții și societății nu este să nu existe dracul; este să nu existe dracul gol — pare a spune înțelepciunea românească.

Cu dracul lumea are ce face, dacă știe să-l pună la treabă. De altfel dracul e meșter mare și are meritul, într-o lume pornită spre lenevire, că e plin de ambiții. „Multe pe lumea asta le-a făcut și diavolul“, spune câte o legendă românească: atunci când a făcut Dumnezeu plantele, a venit și dracul să facă buruienile, neghina și scaieții. Este și asta o ispravă, în definitiv, și unui Goethe îi plăcea o asemenea demonie a firii, după cum ea trebuie să fie pe placul naturaliștilor, cărora le-a dat material de lucru.

Dar mai ales în lumea omului și în sinul universului artificial al omului dracul se dovedea meșter. Din păcate, la lucrurile pe care le făcea el n-a știut să pună și „suflet“, spune legenda. Așa a făcut el casa, dar ea n-avea lumină, adică ferestre și uși. A făcut carul, dar nu putea să-l scoată din casă. A făcut focul, dar nu se aprindea . . . Le mai trebuia ceva mic de tot, puțină flacără de viață. Totuși, principalul îl făcuse el, Neogoitul, cel care nu se mai potolește.

Sînt așadar puteri multe în drac, după folclorul nostru. Sînt chiar atît de multe încît ele nu mai ajung să fie în

slujba omului și a vieții, iar atunci puterile rămân libere, dracul e gol. În clipa aceea, abia, dracul devine îndoielnic omului.

Despre aceste puteri goale, îndoielnice nouă, vine să vorbească demonia lui Goethe. Creatorul acesta, care întâlnește ceva din diavol încă din tinerețe, sub chipul lui Herder, cum mărturisește singur, sau sub chipul prietenului său Merck; artistul acesta care el însuși, în ceasul puterii sale de „olimpian“, avea să poarte uneori pe diavol în el, credea că poate îmblinzi pe Celălalt sau chiar ocoli, păstrându-i însă funcția și dându-i alt nume: ființă demonică.

Așa cum îi întâlnești conceptul, mai peste tot dar în special în convorbirile cu Eckermann și la finele autobiografiei „Poezie și adevăr“, demonia lui Goethe ține de o admirabilă, dar suspectă metafizicește, viziune a lumii. Era vorba, spunea Goethe, de „ceva ce nu se manifestă decît prin contradicții... Acest ceva nu era divin, căci părea lipsit de rațiune; nu era uman, căci n-avea inteligență; nu era drăcesc, căci era binefăcător; nu era îngeresc, căci părea adeseori că arată plăcerea răutăcioasă de a produce oarecare rău... Părea că se *complace numai în imposibil*“. Iar Goethe adaugă: „Am dat acestei ființe numele de ființă demonică“. (În „Poezie și adevăr“, vol. II, p. 339).

Demonicul goethean poate apărea și în natură, poate fi și în lumea animală, dar el se ivește mai ales la om și în lumea omului. La artiști el se întâlnește mai mult în cazul muzicienilor decît al pictorilor, precizează Goethe în chip sugestiv. La oameni în general, nu se ivește neapărat în cazul celor eminenți, cît mai ales la cei cu puteri uriașe. Napoleon era demonic; ducele de Weimar — face el concesia, de curtean dar și de mare ironist, — era demonic. Dar Mefisto? întreabă Eckermann. Mefisto

nu era demonic, căci reprezenta „o ființă mult prea negativă”, spune marele poet.

Ce splendid *ba* („*ba* și eu sînt demonic”), avea să-i opună Mefisto lui Goethe, parcă împotriva voinței acestuia, cu partea a doua din „Faust”. Dacă demonia lui Goethe poate însemna ceva, atunci toată partea a doua din „Faust” este tocmai expresia demoniei cuiva, în speță a lui Mefisto. În timp ce în prima parte a lui Faust diavolul e teribil de inteligent ca filozof dar cam mărginit în materie de soluții, aci în partea a doua el se îndrăcește cu adevărat și dă, de-a lungul celor cinci acte, cinci uluitoare isprăvi, de speța casei care din păcate n-are geamuri și uși, a carului care nu iese din casă, sau a focului care din păcate nu arde.

Într-un sens — și în termeni strict românești — se petrece în tot „Faust” revanșa lui *ba* asupra lui *nu*. Goethe făcea parte dintr-o lume, cea germanică, în care nu există „*ba*”, dar care tocmai de aceea l-a gîndit cu atîta intensitate (dialectica) și l-a trăit cu atîta pathos (îndîrjirile teutonice, colonizările în gol, protestantismul ca religia lui *ba*, sau chiar nefăcutele din ultimul veac). O limbă în care există „*ba*” se liniștește și devine într-un fel mai înțeleaptă: știe că multe sînt cu puțință. Dar dacă nu ai pe „*ba*” la îndemînă, riști să consideri drept negativ ceea ce nu e doar negație și să spui pozitiv la ceea ce e, totuși, o tristă negație.

În orice caz Goethe a trăit din plin fantastica aventură pe care o desfășoară, la nivelul lui lingvistic, *ba*-ul românesc. A trăit-o și teoretizat-o limpede, în împlinirile ei ultime și categorice: atît în opoziția înghețată (ca în „Vodă da și Hîncu *ba*”) cît și în dezghețul lucrurilor, în nestăvilita lor demonie, vom zice acum. În viziunea sa despre lume se întîlnesc două concepții caracteristice: *polaritatea*, respectiv polaritățile, și *demonia* însăși.

Cîte polarități nu proclamă Goethe, în cîte dualități ultime nu sfîrșește el prin a îngheța lucrurile? Sistolă și diastolă, contracțiune și expansiune, lumină și întuneric în teoria culorilor, masculin și feminin peste toată natura, *Hüben und Drüben* (un fel de presocratic aici și acolo, sus și jos, dreapta și stînga, înainte și îndărăt) și neîncetat altele. Dar toate acestea reprezintă numai prima funcție a lui *ba* (și a Celuilalt, căruia îi place să filozofeze cu intelectul, iar nu să pună în joc rațiunea), funcția de a bloca. A doua funcție, cea de a sări la extremul opus și de a debloca prea mult, este cea care ne interesează acum.

O putem trece tot pe seama diavolului, după cum îi putem da statutul de neutralitate reclamat de demonie ca și, în sens mai larg, de devenirea goetheeană („nevinovăția devenirii”, pe care avea s-o invoce și Nietzsche, ca un adevărat epigon de rîndul acesta), dar e momentul să lăsăm de o parte diavolii, daimonii și esențele metafizice, încercînd să dăm lucrurilor un nume științific sau măcar speculativ: este vorba de *primatul posibilului asupra realului*.

Este adînc semnificativ că Goethe însuși semnaleză cît de mult se complace ființa demonică, despre care spunea că e perfect neutră, în *imposibil*. Posibilul imposibil al medievalilor, „dracul gol” să-i mai spunem odată, intră acum în joc. Ba și asta e cu puțință, ba și asta, spun eroii, pozitivi sau măcar activi, ai lui Goethe. Iar lumea lui este cea în care toate florile trebuie să crească, totul are drept la viață (*das Geltenlassen*, spune el, cu un termen intraductibil), tot ce e posibil are drept să bată la porțile realului.

În „Wilhelm Meister”, abatele acela îndrăcit face o întreagă societate secretă pentru punerea în valoare a posibilului din oameni. Goethe, autorul, nu pare încă a

simți riscurile întreprinderii, ambivalența ei. Dar o simte întru cîtva în „Afinitățile electivă”, cînd pune în joc pe Herr Mittler, mijlocitorul, cu privire la bineface-rile căruia începe să aibă îndoieli. Iar cu „Faust II” lucrurile sînt limpezi, fie că o mai vroiește Goethe ori nu: toate posibilele, atît cele posibile cît și cele imposibile, se revarsă acum peste lume.

Este cartea cea mai stranie a umanității. Este în același timp cartea care ne privește pe noi, cei din a doua jumătate a veacului XX. E cartea celei mai „incomensurabile” — după vorba lui Goethe către Eckermann — reușite, dar tocmai de aceea e cartea gîndului care și-a ieșit din țîțini. Și „Faust II” ar fi construcția dracului gol, dacă veacul XX n-ar trăi-o și n-ar umaniza-o; dacă veacul acesta nu i-ar pune ferestre și uși.